

Μακεδονικά

Τόμ. 38 (2009)

Συμβολή στη μελέτη της ιστορικής γεωγραφίας της Άνω Μακεδονίας

Καλλιόπη Γ. Χατζηνικολάου

doi: [10.12681/makedonika.58](https://doi.org/10.12681/makedonika.58)

Copyright © 2014, Καλλιόπη Γ. Χατζηνικολάου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χατζηνικολάου Κ. Γ. (2011). Συμβολή στη μελέτη της ιστορικής γεωγραφίας της Άνω Μακεδονίας. *Μακεδονικά*, 38, 1-20. <https://doi.org/10.12681/makedonika.58>

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Το όνομα της περιοχής της Άνω Μακεδονίας αναφέρει πρώτη φορά ο Ηρόδοτος στις περιγραφές της εισβολής του Ξέρξη στη Θεσσαλία και των περιπλανήσεων του Περδίκκα¹. Στον διαχωρισμό Άνω και Κάτω Μακεδονίας αναφέρεται με σαφήνεια ο Θουκυδίδης² και στα γεωγραφικά όρια τεσσάρων επιμέρους τμημάτων της Άνω Μακεδονίας ο Στράβων³. Ο Λίβιος κάνοντας λόγο για τη διαίρεση της Μακεδονίας σε τέσσερις μερίδες, ορίζει ως Τέταρτη Μερίδα την Άνω Μακεδονία με έδρα την Πελαγονία⁴. Οι πηγές και η παλαιότερη έρευνα που παραδίδουν πληροφορίες για την περιοχή δεν προσδιορίζουν τα γεωγραφικά της όρια με σαφήνεια. Σχετική ομοφωνία υπάρχει μόνο για τις τέσσερις περιοχές Ελίμεια, Ορεστίδα, Λυγκηστίδα και Πελαγονία, ενώ η Εορδαία, που ανήκε γεωγραφικά στην Άνω Μακεδονία, αρχικά υπαγόταν διοικητικά στην Κάτω. Η νεότερη έρευνα⁵ έχει προσθέσει στις πιο πάνω περιοχές και τις Δασσαρήτιδα, Δερρίοπο, Τυμφαία και Ατιντανία, κυρίως κάνοντας λόγο για τη ρωμαϊκή επαρχία Μακεδονία.

Ελίμεια (Χάρτης 1): Το όνομα της Ελίμειας⁶, περιοχής που κατοικούσε

Ζητήματα που αφορούν στην ιστορική γεωγραφία και τοπογραφία της περιοχής με απασχόλησαν κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διδακτορικής μου διατριβής με θέμα «Οι λατρείες των θεών και των ηρώων στην Άνω Μακεδονία κατά την αρχαιότητα», η οποία εγκρίθηκε από το τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Ηρόδοτος, 7. 173.4: *εσβολήν ἐς Θεσσαλούς κατὰ τὴν ἄνω μακεδονίην, διὰ Πετραίων κατὰ Γόννων πόλιν... ἢ στρατὴν ἢ Ξέρξεω...*, 8, 137-139: *ἐξ Ἄργεως ἔφυγον... ὑπερβαλόντες ἐς τὴν ἄνω μακεδονίην.*

2. Θουκυδίδης, 2.99.1-2.

3. Στράβων, 7 C326.

4. Livius, 45. 29.9.

5. Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Βόιον – Νότια Ορεστίς. Αρχαιολογική Έρευνα και Ιστορική Τοπογραφία*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 58 και σημ. 56, με την παλαιότερη έρευνα (στο εξής: *Βόιον – Νότια Ορεστίς*)· δέχεται τα διευρυμένα όρια. Βλ. επίσης Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Αιανή. Η έκθεση στο Αρχαιολογικό Μουσείο», *ΑΕΜΘ* 16/2002 (2004) 605 κ.ε. (στο εξής: «Αιανή. Η έκθεση»)· Η. Κ. Σβέρκος, *Συμβολή στην ιστορία της Άνω Μακεδονίας των ρωμαϊκών χρόνων (Πολιτική. Οργάνωση – Κοινωνία – Ανθρωπωνυμία)*, (διδ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 2000, ο οποίος επίσης δέχεται τα διευρυμένα όρια (στο εξής: *Συμβολή*).

6. Για την πραγμάτευση του θέματος και την κριτική των πηγών βλ. F. Παπαζογλου,

το ἔθνος τῶν Ἑλιμιωτῶν⁷ απαντάται στις πηγές ως Ἑλιμιῶτις⁸ ἢ Ἑλίμεια⁹ ἢ Ἑλίμια¹⁰ ἢ Ἑλημία¹¹ και σε επιγραφή του 216 μ.Χ. με τον εξελληνισμένο λατινικό ὄρο *ορειῶν Ἑλιμιωτῶν*¹².

Ἡ περιοχή κατεῖχε το νοτιότερο-νοτιοδυτικότερο τμήμα της Ἄνω Μακεδονίας, εκτεινόμενο και από τις δύο πλευρές του μέσου ρου του Αλιάκμονα και οριζόμενο στα δυτικά-βορειοδυτικά –στα ὄρια με την Ορεσιίδα– από το Ἄσκιο, στα βόρεια από τα στενά της Σιάτιστας και τη χαμηλή περιοχή της Κίτρινης Λίμνης (πρῶην «Σαριγκιόλ») –από την πλευρά της Εορδαίας¹³. Τα Πιέρια ὄρη, ως τον αυχένα του Σαραντάπορου (Βολουστάνας), τη χωρίζουν από την Πιερία στα ανατολικά και τα χαμηλότερα υψώματα του Βερμίου από τη Βοττιαία στα βορειοανατολικά. Ὡς νότια-νοτιοανατολικά ὄρια¹⁴ οι περισσότεροι¹⁵

Les villes de Macédoine à l'époque Romaine [BCH Suppl. XIV], Paris 1988, σ. 245 σημ. 1 (στο εξής: *Les villes de Macédoine*). Αναφέρεται εκτός των ἄλλων και η αναγραφή Ἑλύμια ἢ Ἑλυμία που αποδίδεται στον επώνυμο ἥρωα του γένους των Ελιμιωτῶν Ἑλυμο ἢ Ελύμα. Σχετικά βλ. και N. G. L. Hammond, *Ιστορία της Μακεδονίας*, τ. Α', Θ. Γεωργιάδης (γενική επιμ.), Μ. Χαλκιοπούλου – Γ. Φωτιάδης – Θ. Γεωργιάδης (μτφρ.), Θεσσαλονίκη 1995, σ. 139.

7. Θουκυδίδης, 2.99.2· Σχετικά βλ. K. Liampi, «The Coinage of King Derdas and the History of the Elimiotte Dynasty», A. Burnett – U. Wartenberg – R. Witschonke (επιμ.), *Coins of Macedonia and Rome: Essays in Honour of Charles Hersh*, London, SPINK, 1998, σ. 5 κ.ε., κυρίως σημ. 5 (για το Κοινό των Ελιμιωτῶν με την παλαιότερη βιβλιογραφία). Για την ιστορία της περιοχής κατά την περίοδο του μακεδονικού βασιλείου βλ. Η. Κ. Σβέρκος, «Ἡ περίοδος του Μακεδονικού Βασιλείου», Ν. Καλογερόπουλος (επιμ.), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ὁ χώρος και οι Ἄνθρωποι*, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 150-154, και για τη ρωμαϊκή περίοδο βλ. Π. Μ. Νίγδελης, «Ἡ περίοδος της ρωμαϊκής κυριαρχίας», Ν. Καλογερόπουλος (επιμ.), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ὁ χώρος και οι Ἄνθρωποι*, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 155-157.

8. Ἀρριανός, *Ἀνάβ.* 1.7.5· Livius, 45. 30.7.

9. Ἀριστοτέλης, *Πολιτ.* Ε.8.11· Στράβων, 7.7.8· Livius, 42. 53.5.

10. Ξενοφών, *Ἑλλην.* Ε.2.38· Livius, 31. 40.1.

11. Πρβλ. Φ. Πέτσας, «Οι χρονολογημένες επιγραφές από το ιερό της Μητρος των Θεῶν Αυτόχθονος στη Λευκόπετρα», *Πρακτικά του Η' Διεθνούς Συνεδρίου Ἑλληνικής και Ρωμαϊκής Επιγραφικής, Αθήνα 3-9 Οκτωβρίου 1982*, τ. Ι, Αθήνα 1984, σσ. 301-302.

12. Βλ. Πέτσας, *ὁ.π.*, σ. 304: ... οἰκοῦντες ορειῶν Ἑλιμιωτῶν ...

13. Για τα ὄρια αυτά βλ. παρούσα εργασία, σημ. 31.

14. Για τα ὄρια αυτά υπάρχουν σαφείς πληροφορίες στη λατινική οροθετική επιγραφή από την περραιβική Δολίχη (η επιγραφή βρέθηκε στην Ελασσόνα), σύμφωνα με την οποία ο αυτοκράτορας Τραϊανός, το 101 μ.Χ., καθορίζει τα σύνορα μεταξύ Ελιμιωτῶν και Δολιχινῶν. Σχετικά: A. J. Wace – S. Thompson, *BSA* 17 (1910-11) 193-204· Α. Αρβανιτόπουλος, *AE* (1923) 161-162. Για τις αρχαίες διαβάσεις της περιοχής βλ. Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Ἀπό την Ελιμειώτιδα στην Κάτω Μακεδονία. Σύγχρονες πορείες και αρχαίες διαβάσεις», *ΜΝΕΙΑΣ ΧΑΡΙΝ. Τόμος στη μνήμη Μαίρης Σιγανίδου*, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 103-114.

15. Hammond, *ὁ.π.*, σ. 137· Δ. Σαμσάρης, «Ἀπό την έρευνα της ιστορικής γεωγραφίας της Δυτικής Μακεδονίας κατά την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα», *Δ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Θεσσαλονίκη 28-29 Μαΐου 1983*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 8· Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine, ὁ.π.*, σ. 245· Δ. Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία της ρωμαϊκής*

δέχονται την οροσειρά των Καμβουνίων και σύνορα με τη θεσσαλική Περιοχίδα, ενώ τα δυτικά-νοτιοδυτικά όρια είναι μάλλον ασαφή. Σίγουρα περιλάμβανε, εκτός από το μεγαλύτερο τμήμα του νομού Κοζάνης, και ένα τμήμα του Νομού Γρεβενών, ίσως αυτό που αποδίδεται από ορισμένους στην Τυμφαία¹⁶, ενώ άλλοι υποστηρίζουν την άποψη ότι οι δύο περιοχές ταυτίζονται κυρίως κατά τους ελληνιστικούς χρόνους¹⁷. Το ίδιο παρατηρείται και για την επαρχία Βοΐου¹⁸ που η νεώτερη έρευνα¹⁹ την εντάσσει κατά το μεγαλύτερο τμήμα της στην Ορεσιίδα.

Εκτός της Αιανής²⁰, κέντρου της περιοχής, γνωστού από τις πηγές και τα αρχαιολογικά δεδομένα²¹, ανάλογες αναφορές υπάρχουν για την Καισάρεια²²,

επαρχίας Μακεδονίας. Το τμήμα της σημερινής Δυτικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 44 (στο εξής: *Ιστορική Γεωγραφία*).

16. A. Philippson, *Die griechischen Landschaften*, Bd. II, 1, Frankfurt am Main 1956, σ. 216 και χάρτης Hammond, *ό.π.*, σ. 139· Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Βοΐον – Νότια Ορεσιίς*, *ό.π.*, σ. 61 κ.ε.

17. Μ. Δήμιτσας, *Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας συνταχθείσα κατά τας πηγάς και τα βοηθήματα. Μέρος Δεύτερον, Τοπογραφία*, Αθήνα 1870-1874, (φωτομ. ανατύπωση, Θεσσαλονίκη 1988), σ. 69· Θ. Ριζάκης – Ι. Τουράτσογλου, *Επιγραφές Άνω Μακεδονίας*, τ. Α', Αθήνα 1985, χάρτης στο τέλος του τόμου· Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 229-230, 245, 246 χάρτης 8· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σ. 47· Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Αιανή Κοζάνης* (Αρχαιολογικός οδηγός), Θεσσαλονίκη 1989, σ. 13· Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Κοζάνη, πόλη Ελμιώτιδος* (Αρχαιολογικός οδηγός), Θεσσαλονίκη 1993, σ. 15 κ.ε· Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Αιανή* (Αρχαιολογικός οδηγός), Αθήνα 1996, σ. 7 κ.ε. (στο εξής: *Αιανή*). Για την Τυμφαία βλ. πρόσφατα: Χ. Καλλίνη, «Τυμφαία χώρα», *Εγνατία* 6 (2001-2002) 33-39, με την παλαιότερη βιβλιογραφία. Τα όρια της Τυμφαίας δεν είναι ιδιαίτερα σαφή.

18. Βλ. παρούσα εργασία, σημ. 17.

19. Σχετικά βλ. παρούσα εργασία, Ορεσιίς.

20. Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά*, λ. Αιανή.

21. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 247-248, με την παλαιότερη βιβλιογραφία: Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σσ. 69-71· M. B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings, I: A Historical and Epigraphical Study, II: Epigraphic Appendix* [ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 22 (I-II)], Athens 1996, σσ. 89-91. Για την ανασκαφική έρευνα στην Αιανή βλ. Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Η αρχαία Αιανή», *Αρχαία Μακεδονία V. Ανασκαφές κατά το Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 10-15 Οκτωβρίου 1989*, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1993, σσ. 653-667, με συζήτηση για τη θέση της αρχαίας πόλης (στο εξής: «Η αρχαία Αιανή»): Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Αιανή 1983-1997», *ΑΕΜΘ* 10Α/1996 (1997) 23-40, ειδικότερα σ. 25 σημ. 7, με την παλαιότερη βιβλιογραφία συνοπτικά: Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Αιανή*, *ό.π.*: Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη – Κ. Παπαγιαννάκης, «Αιανή. Σωστικές ανασκαφές προϊστορικών χρόνων», *ΑΕΜΘ* 11/1997 (1999) 67-80· Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Αιανή. Η έκθεση», *ό.π.*, σ. 602 κ.ε. Η Αιανή είχε ταυτιστεί με τη σημερινή ομώνυμη περιοχή (πρώην «Κάλλιανη»). Η νεώτερη όμως ανασκαφική έρευνα παρέχει ισχυρές ενδείξεις για την ταύτισή της με τη θέση «Μεγάλη Ράχη». Σχετικά βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Η αρχαία Αιανή», *ό.π.*, σ. 657 κ.ε.

22. Ιεροκλής, *Συνέκδ.* 642.11. Σχετικά βλ. και Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 248-249· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σσ. 75-77.

την ομώνυμη Ελίμεια²³, την κόμη Γρήια²⁴ και την *Ὀβλοστίων πολιτεία*²⁵.

Θέσεις²⁶ ταυτόσημες ή παρακείμενες των σύγχρονων οικισμών: Αγία Παρασκευή, Ανθότοπος (πρώην «Καλπουτζιλάρ»), Βελβεντό, Βέρβερη, Ελάτη (πρώην «Λοζάνη»), Κερασιά, πόλη Κοζάνης, Κρόκος (πρώην «Γκόβλιτσα»), Κτένι, Άνω και Κάτω Κώμη (πρώην «Άνω και Κάτω Μπάνιτσα»), Λευκοπηγή (πρώην «Βελίστι» – «Ασπρονέρι»), Νεράιδα, Ξηρολίμνη, Οινόη (πρώην «Ινεσλί»), Παλαιογράτσιανο, Πολύμυλος, Ροδιανή (πρώην «Ραδουβίτσα»), Τρανόβαλτο, Φρούριο (πρώην «Νιζίσκο») έδωσαν αρχαίότητες διεκδικώντας την ταύτιση με κάποιο αρχαίο πόλισμα της περιοχής, χωρίς αυτό να επιβεβαιώνεται μέχρι στιγμής από τις πηγές.

Το βορειότερο τμήμα του σημερινού Νομού Γρεβενών, που ίσως ανήκε στην αρχαία Τυμφαία, με θέσεις όπως ο Άγιος Γεώργιος (πρώην «Τσουρχλι») και το Σύδενδρο, θα μπορούσε να συμπεριλαμβάνεται στην Ελίμεια (Χάρτης 2).

Εορδαία (Χάρτης 1) : Η περιοχή της Εορδαίας αναφέρεται ως *Ἐορδαία* από τον Θουκυδίδη²⁷, ενώ οι περισσότερες πηγές²⁸ την αποκαλούν *Ἐορδαία*. Πρόκειται για την περιοχή²⁹ που ορίζεται από το όρος Βέρμιο ανατολικά και νοτιοανατολικά, συνορεύοντας με τη Βοττιαία και την Ελίμεια, το Άσκιο, το Μουρίκι και τους ανατολικούς πρόποδες του Βέρνου (όπου και οι λίμνες) στα νοτιοδυτικά, δυτικά και βορειοδυτικά αντίστοιχα, με σύνορα με τις περιοχές Ελίμειας, Ορεστίδας και Λυγκηστίδας και από τον Βόρα στα βόρεια, όπου η Λυγκηστίδα και η Αλμωπία³⁰.

23. Ο Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σσ. 75-77, δέχεται την ύπαρξη πόλης Ελίμειας, ενώ η Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σ. 249 κ.ε., με κριτική των πηγών και την παλαιότερη βιβλιογραφία, το αμφισβητεί. Ο Hatzopoulos, ό.π., συμφωνώντας με την Παπαζογλου, θεωρεί ότι πρόκειται για το όνομα της περιοχής περισσότερο και όχι για το όνομα της πόλης. Με αφορμή την αναφορά του εθνικού *Ἐλμηνώτης* σε επιγραφή του 3ου αι. π.Χ. από τη Μ. Ασία, ο Π. Νίγδελις, «Μακεδονικά Σύμμεικτα», *Τεχμήρια Α'* (1995) 173-179, πιθανολογεί την ύπαρξη άγνωστης πόλης (ΔΕ)ΤΕΛΑΣ στην περιοχή. Σχετικά βλ. και Σβέρκος, *Συμβολή*, ό.π., σ. 33 και σημ. 27.

24. Βλ. παρούσα εργασία, Εορδαία, σημ. 31.

25. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σ. 255· Ριζάκης – Τουράτσογλου, ό.π., σσ. 51-52, αρ. 37· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σσ. 77-79, με ανάγνωση *Ὀβλοστένων* και ταύτιση με τα στενά της Βολουστάνας.

26. Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σσ. 141-148· Α. Χονδρογιάννη-Μετόκη – Ε. Μαγγουρέτσιου, «Αλιάκιων 1997. Από την ανασταφική έρευνα ελληνοιστιζών λειψάνων στη θέση Κάτω Μπράβας Βελβεντού», *ΑΕΜΘ* 11/1997 (1999) 57-66· Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη – Μ. Βατάλη, «Πολύμυλος Κοζάνης», *ΑΕΜΘ* 11/1997 (1999) 81-92 (για τον Πολύμυλο).

27. Θουκυδίδης, 2.99.5.

28. Πολύβιος, *Ιστορ.* 18.23.3· Αρριανός, *Ανάβ.* 1.7.5· Livius, 31. 39.7, 31. 40.1, 42. 53.5· Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά*, λ. *Ἐορδαία*. Υπάρχει επίσης η αναφορά Ὀρδαία. Βλ. παρούσα εργασία, σημ. 39, 8.

29. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, ό.π., σσ. 58-59.

30. Για τη γεωγραφική θέση της περιοχής και τη γειτνίασή της με τις Λυγκηστίδα,

Περιλαμβάνει το σύγχρονο τμήμα του Νομού Κοζάνης, με κέντρο την Πτολεμαΐδα, μικρό τμήμα (το ανατολικό) του Νομού Φλώρινας –έως τις Πέτρες και την Κέλλη– και πολύ μικρό τμήμα (το νοτιοδυτικό) του Νομού Πέλλας. Για ένα νοτιότερο τμήμα, νότια του αποξηραμένου έλους της Κίτρινης Λίμνης (Σαριγκιόλ), υπάρχουν αμφιβολίες αν ανήκει στην Εορδαία ή στην Ελιμεία³¹.

Ορεινοί όγκοι πλαισιώνουν το λεκανοπέδιο της χώρας παρέχοντας φυσική προστασία, ενώ η ετυμολογία του ονόματος δεν θεωρείται άσχετη με την ύπαρξη πλούσιων υδροφόρων στρωμάτων στο λεκανοπέδιο: πέντε λίμνες: Βεγορίτιδα (Οστρόβου), Πετρών (πρώην «Πέτεροσκο»), Χειμαδίτιδα (πρώην «Ρούντικ»), Ζάζαρη και στο νότιο άκρο η αποξηραμένη σήμερα Κίτρινη Λίμνη (πρώην «Σαριγκιόλ») και ο Εορδαϊκός ποταμός, που διαρρέει την περιοχή από νότο προς βορρά³².

Οι πληροφορίες για την ιστορία της Εορδαίας είναι λίγες³³. Η περιοχή παρουσιάζει ενδιαφέρον κυρίως λόγω των σημαντικών διαβάσεων που περιλάμβανε και που αργότερα έγιναν διακλαδώσεις της Εγνατίας οδού³⁴. Αντίστοιχα οι πληροφορίες που διαθέτουμε για τους οικισμούς της περιο-

Ελιμώτιδα, Βοητιαία: Στράβων, 7.7.4: *Ἐκείθεν ἐστὶ παρὰ Βαρνοῦντα καὶ διὰ Ἡρακλείας, Λυγκηστῶν καὶ Ἑορδῶν εἰς Ἑδεσσαν καὶ Πέλλαν*. Livius, 31. 39.40, όπου ο ύπατος Gaius Sulpicus Galba, αφού λεηλάτησε την Εορδαία, πέρασε στην Ελιμώτιδα. Πρβλ. επίσης Livius, 42. 53.5 για την πορεία του Περούα, ο οποίος έφτασε στην Ελιμώτιδα, αφού πρώτα διέσχισε την Εορδαία. Ειδικότερα, για τα ανατολικά όρια, που συμπίπτουν με τα σημερινά όρια Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας και ταυτίζονται με την οροσειρά του Βερμίου, η επικοινωνία της περιοχής με την όμορή της Βοητιαία γινόταν μέσω της διάβασης Καστανιάς (Χάδοβας) στο νότιο άκρο του Βερμίου και Γραμματικού στο αντίστοιχο βόρειο και μέσω της διάβασης της Έδεσσας μεταξύ Βερμίου και Βόρα. Η τελευταία αυτή οροσειρά μαζί με το Βέρο αποτελούν τα φυσικά όρια της Εορδαίας με τη Λυγκηστίδα με επικοινωνία μέσω των στενών του Κλειδιού (Κιολί Ντερβέν) απ' όπου περνούσε η Εγνατία οδός. Σχετικά: Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σ. 159· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σ. 54· Καραμήτρου-Μεντεσιδη, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, ό.π., σ. 59 και σημ. 58.

31. Ο Χατζόπουλος διερωτάται μήπως το νότιο αυτό τμήμα ανήκει στην Ελιμώτιδα. Σχετικά: Μ. Β. Χατζόπουλος, «Χώρα και κόμης της Βέροιας», *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη*, Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα 9-11 Μαΐου 1986, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 61 σημ. 49. Πρβλ. και Πέτσας, ό.π., σ. 305. Η Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σ. 254, εντάσσει στην Ελιμώτιδα την Κουλάδα, χώρο εύρεσης της επιγραφής με την επιστολή του Φιλίππου Ε' και την πόλη ή κόμη Γρήμα που μαρτυρείται στην επιστολή. Οι Ριζάκης – Τουράτσογλου, ό.π., σσ. 85-87, αρ. 87 εντάσσουν την επιστολή στις επιγραφές από την Εορδαία, τοποθετώντας κατά συνέπεια την Κουλάδα στην Εορδαία. Η Καραμήτρου-Μεντεσιδη, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, ό.π., σ. 59 και σημ. 59, θεωρεί την περιοχή τμήμα της Ελιμώτιδας.

32. Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σ. 53. Ταυτίζει τον Εορδαϊκό με το σημερινό ρέμα Πενταβρύσου.

33. Hammond, ό.π., σ. 129 κ.ε.· Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σ. 159.

34. Βλ. παρούσα εργασία, σημ. 30.

χής, τους τοποθετούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο πάνω ή κοντά σ' αυτήν την πορεία. Σημαντική μπορεί να θεωρηθεί επίσης η ύπαρξη λειψάνων βυζαντινών οχυρώσεων –πιθανότατα στη θέση αρχαίων– κυρίως κοντά στις ορεινές διαβάσεις, για τον έλεγχο τους ή την απόκρουση εχθρικών στρατευμάτων³⁵. Παρόλο που η περιοχή ανήκε γεωγραφικά στην Άνω Μακεδονία, διοικητικά υπαγόταν στην Κάτω³⁶.

Ιδιαίτερα φαίνεται ότι απασχόλησε την έρευνα η διπλή ή και τριπλή αναφορά του ονόματος της Εορδαίας για διαφορετικές τοπογραφικές επισημάνσεις. Η παλαιότερη έρευνα θεωρούσε την ύπαρξη πόλης με το όνομα Εορδαία επιβεβαιωμένη³⁷, παρόλο που η ερμηνεία των πηγών έχει δώσει συγκεκριμένα συμπεράσματα. Ο Πλίνιος³⁸ αναφέρει το όνομα της πόλης μαζί με άλλων στο εσωτερικό της Μακεδονίας και δυτικά του Αξιού, πιθανότατα στον γεωγραφικό χώρο όπου εκτοπίστηκαν οι Εορδαίοι από τους επήλυδες Μακεδόνες. Ο Στέφανος Βυζάντιος³⁹ δίνει δύο λήμματα για την ίδια κοινότητα: *Ἐορδαῖαι δύο χωρῶν, Μυγδονίας καὶ Μακεδονίας. Εἰσὶ καὶ ἄλλαι δύο ἢ μὲν Ἰβηρίας ἢ δὲ Θράκης, ἀπὸ Ἐορδοῦ τίνος. ὁ οἰκῆτωρ Ἐορδαῖος. ὀξύνεται δὲ τὸ Ἐορδὸς ὡς Ἡρωδιανὸς ἔκτη. Ἐκκλήθησαν καὶ Ἐορδισταὶ ἀπὸ τοῦ ἐορδίζω, ὡς Λυδὸς λυδίζω*· επίσης *Ἐορδαία πόλις Μακεδονίας, τὸ ἐθνικὸν Ὅρδοι. Λέγονται καὶ Ὅρδαῖοι ὡς Νίκανδρος*⁴⁰. Η πρώτη αναφορά δίνει τρεις διαφορετικές εκδοχές του εθνικού της φυλετικής περιοχής, ενώ η δεύτερη σηματοδοτεί την πόλη χωρίς όμως καμία τοπογραφική πληροφορία. Η Παπαζογλου⁴¹ θεωρεί πως η συγκεκριμένη πηγή χρησιμοποιεί συχνά τον όρο *πόλις* για τη δήλωση περισσότερο μιας πολιτικής ενότητας παρά ενός αστικού κέντρου. Ο Hammond⁴² υποθέτει –εσφαλμένα κατά την

35. Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σσ. 54-56.

36. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σ. 159 και σημ. 2. Την εντάσσει για ιστορικούς λόγους στην Κάτω Μακεδονία.

37. Μ. Δήμιτσας, *Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγόμενοις και μνημείοις σωζομένοις, ήτοι πνευματική και αρχαιολογική παράστασις της Μακεδονίας εν συλλογή 1409 ελληνικών και 189 λατινικών επιγραφών και εν απεικονίσει των σπουδαιοτέρων καλλιτεχνικών μνημείων*, τεύχ. Α', Β', Αθήνα 1896, Θεσσαλονίκη 1988 (φωτομ. ανατύπωση), σ. 243 (στο εξής: *Η Μακεδονία εν λίθοις*)· *RE* V/2 (1905) 2656 (E. Oberhammer)· Ν. Παπαδάκης, «Εκ της Άνω Μακεδονίας», *Αθηνα* 25 (1913) 436· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σ. 170.

38. Plinius, HN 4.8.34: ...*Scydra, Eordaea, Mieza, ...*· ο ίδιος όμως, HN 4.8.35, αναφέρει το όνομα *Eordenses* μεταξύ παρομοίων (*Altopi, Pelagones, Mygdones*), με φυλετικό μάλλον χαρακτήρα.

39. Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά*, λ. Ἐορδαία και Ὅρδαία.

40. Πρόκειται για τον Νίκανδρο από την Κολοφώνα που έζησε στο δεύτερο μισό του 2ου αι. π.Χ.

41. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σσ. 166-167. Αγνοεί εντελώς τον συσχετισμό της Εορδαίας με τη Θράκη.

42. Hammond, ό.π., σ. 129.

Ραπαζογλου⁴³ – ερμηνεύοντας τον Πλίνιο, την ύπαρξη μίας πόλης με το όνομα Ὀρδαία κοντά στη Νάουσα διαφοροποιώντας την από την Εορδαία που υποθέτει ότι θα πρέπει να τοποθετηθεί κοντά στις Πρέσπες⁴⁴. Επιγραφικές μαρτυρίες⁴⁵ βεβαιώνουν ότι τουλάχιστον κατά τους πρώτους αυτοκρατορικούς χρόνους υπάρχει μία civitas με το όνομα Εορδαία, η δομή της όμως μας είναι άγνωστη.

Εκτός από το πιθανό ομώνυμό της πόλιμα, στην Εορδαία είναι επίσης γνωστή από τη φιλολογική παράδοση και τα αρχαιολογικά δεδομένα η ύπαρξη και η θέση της Ἄρνισσας⁴⁶, της Βοκερίας⁴⁷ και της Κέλ-

43. Ραπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 166 και σημ. 37, σ. 167 και σημ. 40. Για την εκτενή συζήτηση πάνω στο θέμα βλ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, σσ. 60-61.

44. Για τον σχολιασμό βλ. Ριζάκης – Τουράτσογλου, *ό.π.*, σ. 11 και σημ. 3, με τη σχετική βιβλιογραφία: Καραμήτρου-Μεντεσιδή, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, (Εορδαία, Ορεστίδα).

45. CIL X 2, αρ. 8219· J. W. Kubitschek, *Imperium Romanum: tributim discriptum*, Praga 1889, (ed. anastatica 1972), σ. 242· *Γλαῦκα Λουκίου Ἐορδαία...*: Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 21 (1966), Χρον. Β2, σ. 354. Επίσης τμητική επιγραφή από τον Φιλώτα Φλώρινας: Ἐορ[δαίων] ἡ βουλὴ ἀ[νέστησεν]: Ε. Κεφαλίδου – Κ. Μοσχάκης, «Αρχαιολογικές έρευνες στην Εορδαία: Ανασκαφή στην “Ἄσπρη Πόλη” και μία νέα επιγραφή από τον Φιλώτα», *ΑΕΜΘ* 9/1995 (1998) 43-45· Ε. Κεφαλίδου – Ρ. Μ. Νιγδελίς, «Die Eordaier und das Koinon der Makedonen in einer neuen Ehreninschrift», *Hermes* 128 (2000) 152-163. Πρβλ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, σ. 260 σημ. 763, με τον σχετικό σχολιασμό. Ο Σβέρκος, *Συμβολή*, *ό.π.*, σ. 40, αμφισβητεί την ύπαρξη πόλης Εορδαίας και θεωρεί ότι το όνομα αναφέρεται στην περιοχή.

46. Ένα από τα αρχαιότερα μακεδονικά πολίσματα και σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, 4.128.3, το πρώτο που συναντούσε κανείς καθώς διάβαινε από τη Λυγκηστίδα στην Εορδαία: *Βρασιδάς δὲ ὡς ἀντελάβετο τῶν μετεώρων κατὰ ἀσφάλειαν μᾶλλον ἰὼν αὐθιμερὸν ἀφικνεῖται ἐς Ἄρνισσαν πρῶτον τῆς Πεοδίκκον ἀρχῆς ...*, του οποίου όμως η ακριβής θέση αλλά και η βιωσιμότητα δεν έχουν προσδιοριστεί. Το όνομα αναφέρεται μ' αυτή τη μορφή μόνο από τον Θουκυδίδη, ενώ μνεία του κρύβει ο αλλοιωμένος κατά τον W. Tomaschek, *ZÖG* 18 (1867) 717, τύπος *Λάρισσα* στον Συνέκδημο του Ιεροκλή, 638.11, ο οποίος τον διορθώνει σε Ἄρνισσα. Κατά την επικρατέστερη άποψη η Ἄρνισσα τοποθετείται κοντά στο πέραςμα του Κλειδιού (Κιολί Ντερβέν), στον Σωτήρα ή στις Πέτρες, και όχι στην κοιλάδα του Οστρόβου ή στο ίδιο το Ὀστρόβο (σημ. Ἄρνισσα). Σχετικά: Hammond, *ό.π.*, σσ. 128-129· Ραπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 161-162, με την παλαιότερη βιβλιογραφία.

47. Το όνομα είναι γνωστό από έναν μακεδονικό σταδιοδείκτη του 3ου αι. π.Χ. από τη διάβαση του Κλειδιού (Κιολί Ντερβέν): *ἐγ Βοκερίας στάδιοι ἑκατόν*. Βλ. L. Gounaropoulou – Μ. Β. Hatzopoulos, *Les milliaires de la voie Egnatienne entre Héraclée des Lyncestes et Thessalonique* [ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 1], Athènes 1985, σ. 22 σημ. 2, με τη σχετική βιβλιογραφία. Πρβλ. Ραπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 164 σημ. 24. Το παραπάνω σε συσχετισμό με την αναφορά «*Begorritim*» σε χωρίο του Λιβίου: Livius, 42. 53.5, τοποθετεί ένα πιθανό πόλιμα στη λίμνη Οστρόβου, κατά μία άποψη, κοντά στον παραλίμνιο σύγχρονο οικισμό Φαράγγι, όπου παλαιότερα με την απομάκρυνση των νερών της λίμνης ήρθαν στο φως τμήματα αρχαίων οικισμών κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Σχετικά: Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 17 (1961-1962), Χρον. Β', σ. 216· ο ίδιος, *BCH* 85 (1961) 775-776· Ρ. Mackay, «The route of the via Egnatia around lake Ostrovo», *Αρχαία Μακεδονία II. Ανα-*

λης⁴⁸, ενώ επιγραφικά μαρτυρούνται και η Βρύνη⁴⁹ και η Κράννα ή Κραννέστα⁵⁰.

Μία σειρά σύγχρονων οικισμών και θέσεων, που έχουν δώσει κινητά ευρήματα –κυρίως επιγραφές– καθώς και οικοδομικά κατάλοιπα, διεκδικούν την ταύτιση με αντίστοιχες, πιθανές αρχαίες θέσεις της περιοχής, χωρίς όμως επιβεβαίωση των πηγών. Πρόκειται για τις θέσεις⁵¹: Άγιοι Ανάργυροι (πρώ-

κωνώσεις κατά το Δεύτερο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 19-24 Αυγούστου 1973, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1977, σσ. 208-209· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σσ. 169, 264 σημ. 15· ο ίδιος, *αυτ.*, σσ. 169-170, θεωρεί πιθανότερη την ταύτιση οικισμού στη θέση «Παλιοχώρι», σε απόσταση 1 χιλιόμετρο από το Φαράγγι, με τη Βοκερία και τοποθετεί την ακρόπολή της στο ύψωμα «Σαορλί», όπου λείψανα οχύρωσης. Θεωρεί ότι η Βοκερία στους ρωμαϊκούς χρόνους θα μπορούσε να καταταχθεί στην οικιστική βαθμίδα της κόμης. Ο Hammond, ό.π., σσ. 74-75, υπολογίζει ότι η Βοκερία θα πρέπει να βρισκόταν περίπου στο κέντρο της λίμνης Οστρόβου, πιθανότερα μεταξύ του σύγχρονου οικισμού του Αγ. Παντελεήμονα και του ακρωτηρίου Σουτ Μπουρούν (Μύτη) και πιθανώς πάνω στην Εγνατία οδό. Σ' ένα επίγραμμα του Αντιπάτρου του Θεσσαλονικέως ο Φ. Πέτσας, *AAA* 4 (1971) 115-117, αναγνώρισε στη λέξη Βοκέριος το εθνικό όνομα της Βοκερίας. Βλ. και Παπαζογλου, *αυτ.*, σ. 165 και σημ. 29· η ίδια, στη σ. 166, διερωτάται αν πρόκειται για υποδιαίρεση της civitas των Εορδαίων.

48. *Itin.* Ant. 319, 1-3· Ιεροκλής, *Συνέκδ.* 638.7. Οι περισσότεροι μελετητές τοποθετούν την Κέλλι στον λόφο Γκράντισια κοντά στις Πέτρες. Σχετικά: Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σ. 170, με την παλαιότερη βιβλιογραφία. Η Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σσ. 163-164, συμμερίζεται την άποψη του Ch. Edson, *CIPhil* 46 (1951) 1 κ.ε., και θεωρεί πιθανότερη την ταύτιση της πόλης με τη Βεγόρα.

49. Ριζάκης – Τουράτσογλου, ό.π., σσ. 111-112, αρ. 115.

50. Την ύπαρξη εγκατάστασης με το όνομα αυτό πιθανολογεί η μνεία του εθνικού Κραννέστης συνοδευόμενου από το Έορδαίος σε επιτύμβια επιγραφή από την Ηράκλεια Λυγκηστίδας, χωρίς καμία τοπογραφική πληροφορία. Σχετικά: Μ. Dimitsas, *BCH* (1880) 101, αρ. 1· E. Preuner, *AM* 46 (1921) 11, αρ. 22· SEG I, σ. 67, αρ. 292. Ο Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σσ. 171, 265 σημ. 29-30, υποθέτει ότι η θέση πρέπει να σχετιστεί με υδροφίλη τοποθεσία στην Εορδαία λόγω μιας ετυμολογικής ερμηνείας του εθνικού Κραννέστης.

51. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, ό.π., σσ. 168-169, με τις σχετικές σημειώσεις για την ιστορία της έρευνας στις περιοχές Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σσ. 171-181. Υπάρχουν διαφωνίες για τις θέσεις Ανατολικό και Βοσκοχώρι, που οι παραπάνω δέχονται ότι ανήκουν στην Εορδαία, ενώ πολλοί μελετητές, ανεβάζοντας τα όρια της Εορδαίας βορειότερα, τις τοποθετούν κατ' ανάγκη στην Ελιμιώτιδα. Σχετικά βλ. ό.π., σημ. 31 κ.ε. Ειδικότερα για τα αποτελέσματα της νεώτερης έρευνας Χρ. Ζιώτα – Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Αρχαιότητες της επαρχίας Εορδαίας Νομού Κοζάνης», *AEMΘ* 2/1988 (1991) 27-39· Χ. Ζιώτα – Κ. Μοσχάκης, «Από την Αρχαιολογική έρευνα στην αρχαία Εορδαία. Η ανασκαφή στο Φιλώτα Φλώρινας», *AEMΘ* 11/1997 (1999) 43-56· Μ. Ακαμάτη – Π. Βελένη, *Νομός Φλώρινας. Από τα προϊστορικά στα ρωμαϊκά χρόνια. (Αρχαιολογικός οδηγός)*, Αθήνα 1987, σσ. 5-8. Για τις Πέτρες: Π. Αδάμ-Βελένη, «Πρώτες ειδήσεις για μια νέα ελληνιστική πόλη στη Μακεδονία», *Πρακτικά XII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας Αθήνα 4-10 Σεπτεμβρίου 1983*, τ. Δ', Αθήνα 1988, σσ. 7-11, πίν. 1-2· η ίδια, «Πέτρες 1991. Τρία νέα ευρήματα», *AEMΘ* 5/1991 (1994) 71-82· η ίδια, «Πέτρες Φλώρινας: Δώδεκα χρόνια ανασκαφής», *AEMΘ* 10Α/1996 (1997) 1-22· η ίδια, *Πέτρες Φλώρινας. Περιήγηση σε μία ελληνιστική πόλη. (Αρχαιολογικός οδηγός)*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 8 κ.ε.

ην «Ρούντικ»), Άγιος Δημήτριος (πρώην «Τοπτσιάρ»), θέση «Παναγία» μεταξύ Αγίου Χαραλάμπου (πρώην «Ισακλάρ») και Βοσκοχωρίου (πρώην «Τσομπανλή»), Άγιος Χριστόφορος (πρώην «Τρέπιστα»), Ακρινή (πρώην «Ινόμπαση»), Ανατολικό (πρώην «Ινελί» ή «Εβρενεσλί»), Αναράχη (πρώην «Ντέβρη»), Αντίγονος (πρώην «Κιοσελέρ»), Ασβεστόπετρα (πρώην «Χασάνκιοϊ»), θέση «Τσαίρια εκκλησιάς» μεταξύ Βεγόρας (πρώην «Νόβιγκραντ») και Λακκιάς (πρώην «Ελλέβης»), θέση «Μπάνια» μεταξύ Αετού και Λιμνοχωρίου (πρώην «Τσερκέζκιοϊ» ή «Άγιοι Θεόδωροι»), Δροσερό (πρώην «Έλος»), Εξοχή (πρώην «Μπαρακλή»), Ερμακιά (πρώην «Φραγκόστι»), Καρδιά (πρώην «Τρέμπενο»), Καπνοχώρι (πρώην «Σοφουλάρ»), Καρνοχώρι (πρώην «Καζλούκιοϊ»), Κόμανος, Κομνηνά (πρώην «Ούτσανα»), Μαυροπηγή (πρώην «Καραμπουνάρ»), Μεσόβουνο (πρώην «Κρίμσια»), Πέτρες, Ποντοκώμη (πρώην «Ερντομουσλί»), Πύργοι (πρώην «Κατράνιτσα»), Ρυάκιο (πρώην «Μορανλί»), Σπηλιά (πρώην «Βοεβοδίνα»), Τετράλοφος (πρώην «Ντορταλί»), Χαραυγή (πρώην «Αμύγδαλα» – «Τζουμάς»);).

Ορεστίς (Χάρτης 1): Η περιοχή, γνωστή από τη φιλολογική παράδοση ως *Όρεστίς*⁵², *Όρεσιτιάς*⁵³ ή *Όρεστιά*⁵⁴, κατελάμβανε την ευρύτερη περιοχή της Καστοριάς και του άνω ρου του Αλιάκμονα, συνορεύοντας με τις περιοχές που προηγήθηκαν, καθώς και με την Παραναία και τη Δασσαρήτιδα στα δυτικά. Ομόφωνα η έρευνα⁵⁵ έχει αποφανθεί μόνο για τα ανατολικά όρια με τις περιοχές Λυγκηστίδα και Εορδαία, μέσω των ορεινών όγκων του Περιστέρ-Πλάνινα (Βαρνούντα)⁵⁶, Βέρνου και Άσκιου. Ως προς τα λοιπά όρια οι απόψεις είναι αντικρουόμενες.

Όσον αφορά στα νότια-νοτιοανατολικά όρια, ο Hammond δέχεται ότι η Ορεστίδα βρίσκεται νότια του Πραμόριτσα, ενώ ό,τι σημειώνεται μετά τη συμβολή του με τον Αλιάκμονα ανήκει στην Ελιμώτιδα⁵⁷. Η Parazoglou δέχεται πιο διευρυμένα τα όρια αυτά συμπεριλαμβάνοντας στην Ορεστίδα τις Λικνάδες, τη Νεάπολη, τον Άγιο Γεώργιο (πρώην «Τσούρχλι») Γρεβενών, το Τσοτύλι, την Εράτυρα⁵⁸, τη Σιάτιστα και το Παλαιόκαστρο⁵⁹. Οι Ριζάκης και Τουράτσουγλου συμφωνούν ως προς τα υπόλοιπα με την προηγούμενη, θεωρούν όμως την ευρύτερη περιοχή Σιάτιστας και Παλαιόκαστρου τμήμα της

52. Diodorus Siculus, 16.93.3· Livius, 33. 34.6, 31. 40.1.

53. Στράβων, 7.7.8.

54. Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά*, λ. Ορεστία· Αππιανός, Συρ. 63: *Όρεστιά*.

55. Hammond, *ό.π.*, σ. 130· Parazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 234· Σαμισάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σ. 50· Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, σ. 80.

56. Βλ. παρούσα εργασία, Λυγκηστίς, σημ. 78.

57. Hammond, *ό.π.*, σ. 131.

58. *Ο.π.*, σ. 133, με πιθανότητα εσφαλμένη ερμηνεία.

59. Parazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 235 χάρτης 7, σσ. 244-245.

Ελιμιώτιδας⁶⁰ και τοποθετούν τον Άγιο Γεώργιο (πρώην «Τσούρχλι») και το Σύδενδρο στην Τυμφαία. Τέλος η Καραμήτρου-Μεντεσίδη⁶¹ δέχεται τη Σιάτισσα και την Εράτυρα στην Ελιμιώτιδα και συμφωνεί ως προς τα υπόλοιπα με τους Ριζάκη και Τουράτσογλου.

Για τα βόρεια όρια η Παραιοζογλου⁶² και οι Ριζάκης και Τουράτσογλου συμφωνούν ότι η Μικρή Πρέσπα βρίσκεται στην Ορεστίδα, επομένως οι δεύτεροι ταυτίζουν τα βόρεια όρια της περιοχής με τα αντίστοιχα σύγχρονα σύνορα Ελλάδας-Αλβανίας⁶³. Ορθά η Καραμήτρου-Μεντεσίδη θεωρεί τον χώρο των Πρεσπών γεωγραφικά και πολιτισμικά ενιαίο, επομένως προτείνει μία μετατόπιση των ορίων βορείως της Μεγάλης Πρέσπας⁶⁴.

Τέλος, για τα δυτικά όρια οι Ριζάκης και Τουράτσογλου ακολουθούν τη σύγχρονη συνοριακή γραμμή Ελλάδας-Αλβανίας, επεκτείνοντας τα όρια της Ορεστίδας ελάχιστα δυτικότερα του νοτιοδυτικού άκρου της Μικρής Πρέσπας⁶⁵. Η Παραιοζογλου συμπεριλαμβάνει την περιοχή του άνω ρου του Δέβολ στην Ορεστίδα, θεωρώντας όριό της με τη Δασσαρήτιδα το πέρασμα Τσαγγόν⁶⁶. Η Καραμήτρου-Μεντεσίδη συμφωνεί διευρύνοντας όμως υπερβολικά τα όρια προς τα δυτικά μέχρι τη λίμνη Μαλίκ και την περιοχή της Κορτσάς⁶⁷.

Με λίγες διαφοροποιήσεις από όλους τους πιο πάνω μελετητές τα νότια όρια της Ορεστίδας εκτείνονται ως πριν από την περιοχή Αγίου Γεωργίου (πρώην «Τσούρχλι») Γρεβενών, τα δυτικά λίγο δυτικότερα των βορειοδυτικών σύγχρονων ορίων Ελλάδας-Αλβανίας και τα βόρεια βορείως των Πρεσπών, περιλαμβάνοντας – ως προς το σημερινό ελληνικό τμήμα της, τον Νομό Καστοριάς, μικρό τμήμα (δυτικό) του Νομού Φλώρινας, το μεγαλύτερο τμήμα της Επαρχίας Βοΐου του Νομού Κοζάνης και πολύ μικρό (βόρειο) τμήμα του Νομού Γρεβενών (Χάρτης 1, 3).

Οι πηγές αναφέρουν θέσεις στην περιοχή, όπως το Άργος Ορεστικόν⁶⁸,

60. Ριζάκης – Τουράτσογλου, *ό.π.*, χάρτης στο τέλος του τόμου.

61. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, σ. 81 κ.ε.

62. Παραιοζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 242.

63. Ριζάκης – Τουράτσογλου, *ό.π.*, ωστόσο κάποιες από τις επιγραφές αυτές εξετάζονται στο τμήμα του τόμου για τη Λυγκηστίδα.

64. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, σ. 81.

65. Ριζάκης – Τουράτσογλου, *ό.π.*

66. Παραιοζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 234, 235 χάρτης 7, σ. 243.

67. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, σ. 83 κ.ε., με ερμηνεία των πηγών και αναφορά της παλαιότερης βιβλιογραφίας.

68. Στράβων, 7.7.8 ...*λέγεται δὲ τὴν Ὀρεστιάδα...κτίσαι δὲ καὶ πόλιν, καλεῖσθαι δ' αὐτὴν Ἄργος Ὀρεστικόν...*· Αππιανός, Συρ. 63: ...*Ἄργος τὸ ἐν Ὀρεστεία ὅθεν οἱ Ἀργεάδαι Μακεδόνες...*· Η ίδρυσή του αποδίδεται στον επώνυμο ήρωα του έθνους των Ορεστών. Για τους Ορεστούς: Θουκυδίδης, 2.80.6 και IG XI, 4, αρ. 1118· Ριζάκης – Τουράτσογλου, *ό.π.*, σσ. 168-176 αρ. 186, σσ. 179-181 αρ. 188, με την παλαιότερη βιβλιογραφία. Η

το Κελέτρο⁶⁹, τη Διοκλητιανούπολη⁷⁰, ενώ επιγραφικές μαρτυρίες κάνουν γνωστή την ύπαρξη της Βάττυνας⁷¹ και της Λύκης⁷².

Υλικά κατάλοιπα και κινητά ευρήματα από παραδόσεις ή κατασχέσεις αναφέρονται στις θέσεις⁷³: Αγία Άννα (πρώην «Ρεδιγκόσδι»), Αηδονοχώρι, Αλιάκμων (πρώην «Παλιούρι» ή «Βρατίν»), Αμιμουδάρα (πρώην «Πισιάκι»

έρευνα έχει ταυτίσει το Άργος Ορεστικό με τη σύγχρονη ομώνυμη θέση [θέση «Αρμενοχώρι» Άργους Ορεστικού (Χρούπιστας), το οποίο δεν ταυτίζεται με τον ομώνυμο σύγχρονο οικισμό της Λυγκηστίδας]. Σχετικά: Hammond, *ό.π.*, σ. 136· Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 235 χάρτης 7, σσ. 237-238· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σσ. 149-150: Θεωρεί ότι το σύγχρονο Άργος Ορεστικό ταυτίζεται με το αρχαίο και συμφωνεί με τον προηγούμενο στη μετωνυμία της πόλης σε Διοκλητιανούπολη. Για τη Διοκλητιανούπολη και την ταύτισή της με τη θέση Αρμενοχώρι βλ. Θ. Παπαζώτος, «Ανασκαφή Διοκλητιανούπολεως. Οι πρώτες εκτιμήσεις», *ΑΔ* 43 (1988) [1995] 195-218.

69. Livius, 31. 40.1-4. Σχετικά βλ. και Ν. Μουτσόπουλος, «Η Καστοριά, Ιστορία – Μνημεία – Λαογραφία από την ίδρυσή της μέχρι τον 10ο μ.Χ. αιώνα. Προϊστορική, Ιστορική και Παλαιοχριστιανική Εποχή», *ΕΕΠΣΑΠΘ ΣΤ'* 1 (1973-1974) 370-375, 407-410· Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 238· Hammond, *ό.π.*, σ. 136. Ταυτίζεται με την πόλη της Καστοριάς.

70. Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 238-239: την τοποθετεί με βάση την ερμηνεία των πηγών (Προκόπιος, *Περί κτισμ.* 4.3.273) και την παλαιότερη βιβλιογραφία στο νησάκι της λίμνης της Καστοριάς (θέση Κελέτρον και σημερινής Καστοριάς). Για την αντίθετη άποψη βλ. εδώ, σημ. 68 και Καραμήτρου-Μεντεσιδή, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, σ. 90 σημ. 208, με τις απόψεις της παλαιότερης έρευνας.

71. Το όνομα της πόλης είναι γνωστό από την επιγραφή με το «δόγμα των Βαττυναίων» που βρέθηκε στη θέση «Σκάλι», έξω από το Κρανοχώρι Καστοριάς. Σχετικά: Ριζάκης – Τουράτσογλου, *ό.π.*, σσ. 168-176 αρ. 186, με την παλαιότερη βιβλιογραφία.

72. *Ό.π.*, σσ. 138-139 αρ. 149, με την παλαιότερη βιβλιογραφία. Εξετάζουν τις επιγραφές στο τμήμα του τόμου για τη Λυγκηστίδα. Βλ. και εδώ σημ. 75. Για τη Λύκη: Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 242· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σ. 153. Τα ερείπια που βρέθηκαν στο νησάκι του Αγίου Αχιλλείου της Μικρής Πρέσπας, καθώς και τα κινητά ευρήματα που ανασύρουν οι ψαράδες της λίμνης και τα εντοιχισμένα μέλη σε κτίρια της περιοχής αποτελούν ενδείξεις για την ύπαρξη πόλης στην πιθανή λωρίδα γης που συνέδεε το νησί με την ξηρά. Για τη νεώτερη έρευνα: Ρ. Μ. Nigdelis – Γ. Α. Souris, «Πόλεις and Πολιτεία in Upper Macedonia under the principate: A New Inscription from Lyke in Orestis», *Τεκμήρια Γ'* (1997) 55-63, με συζήτηση για την ένταξη των οικισμών της Άνω Μακεδονίας στη βαθμίδα της πόλης· Ε. Ψαρρά, «Η αρχαιολογική έρευνα στην αρχαία Λύκα του Αγίου Αχιλλείου Φλώρινας», *ΑΕΜΘ* 13/1999 (2001) 597-610.

73. Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 243-244· Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σσ. 117-140 (με την επαρχία Βοΐου), σσ. 154-167. Για τη νεώτερη έρευνα και τα αποτελέσματα των ανασκαφών: Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή, «Από την τοπογραφία της επαρχίας Βοΐου, Απιδέα Τσοτυλίου», *Αφιέρωμα στον Ν. G. L. Hammond* [Παράρτημα των Μακεδονικών, αρ. 7], Θεσσαλονίκη, Ε.Μ.Σ., 1997, σσ. 221-231· Καραμήτρου-Μεντεσιδή, *Βόιον – Νότια Ορεστίς*, *ό.π.*, σ. 157 κ.ε.· Χ. Τσούγγαρης, «Ανασκαφικές έρευνες στο Νομό Καστοριάς κατά το 1997», *ΑΕΜΘ* 11/1997 (1999) 19-30· ο ίδιος, «Ανασκαφικές έρευνες στο Νομό Καστοριάς κατά το 1998», *ΑΕΜΘ* 12/1998 (2000) 565-578· ο ίδιος, «Ανασκαφικές έρευνες στο Νομό Καστοριάς κατά το 1999», *ΑΕΜΘ* 13/1999 (2001) 611-622· Ψαρρά, *ό.π.* Η ανασκαφική έρευνα στην περιοχή της Ορεστίδας βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο.

οι»), ευρύτερη περιοχή Άργους Ορεστικού (θέσεις «Γκάργα», «Παραβέλλα», «Σίμπιτες», «Πίκρη»), Αξιόκαστρο (πρώην «Σουρδάνι»), Απιδέα (πρώην «Λόπες»), Αρμενοχώρι, Ασπρονέρι (πρώην «Σκράπαρι»), Ασπρούλα (πρώην «Βελίστι») – Μεσόλογγος, Αχλαδιά (πρώην «Μαζγκάν»), Βελανδιά (πρώην «Σιαρμπάδες»), Βροντή (πρώην «Βρόντζια»), Γάβρος (πρώην «Γαβρέσιο») – Βατοχώρι (πρώην «Μπρέσνιτσα»), Γέριμα(ς) (πρώην «Λόσνιτσα»), Δάφνη (πρώην «Δράμιστα»), Δεντροχώρι (πρώην «Δέμπενη»), Δραγασιά (πρώην «Δίσλαπο»), Δρυόβουνο (πρώην «Δρυάνοβο»), Εράτυρα (πρώην «Σέλιτσα»), Καλοχώρι (πρώην «Δοβρόλιτσα»), Κεφαλάρι (πρώην «Σέτωμα»), Κορησός (πρώην «Γκόρεντση»), Κορομηλιά (πρώην «Σλήβαινη»), Κρεμαστό (πρώην «Σέμαση»), Νέο Κωσταράζι, Κάτω Λεύκη (πρώην «Ορμάνι»), Λευκώνας (πρώην «Πόπλη») – Καρυές (πρώην «Όροβνικ»), Λευκοθέα, Λικνάδες, Λουκόμι, Μελινδόνη, Μηλίτσα (πρώην «Σλήμιτσα»), Μολόχα (πρώην «Γκινόσι») (θέσεις «Αϊ Σωτήρας»-«Καλόγερος»), Νεάπολη (πρώην «Λειψίτσα»), Νέα Σπάρτη (πρώην «Βουδουρίνα»), Νεστόριο (πρώην «Νεστράμι»), Οινόη (πρώην «Όσιανι») (θέση «Άγιος Νικόλαος»), Ομαλή (πρώην «Πλάζομη»), Παλαιόκαστρο, Πεντάλοφος (πρώην «Ζουπάνι»), Πεντάβρυσος (πρώην «Ζελεγκόσδι»), Πεπονιά (πρώην «Λάη»), Περιστέρα (πρώην «Μαρτσίστι»), Πλατανιά (πρώην «Μπομπούστι»), Πολυκάστανο (πρώην «Κλεπίστι»), Πολύλακκο (πρώην «Κίναμη»), Ποριά (πρώην «Τζκλιμπι»), Άνω Πτεριά (πρώην «Πάπρασκο»), Πύλη (πρώην «Βίνιανη»), Ροδοχώρι (πρώην «Ραδοβίσι»), Σιάτιστα, Σισάνι, Σκαλοχώρι (πρώην «Τσουκαλοχώρι»), Τραπεζίτσα (θέσεις «Τσέρρος»-«Τσόρκις»), Τσάκωνη (Τσάκωνι), Τσοτύλι, Υψηλό (πρώην «Ψόχωρι»), Χάλαρα (πρώην «Ποζδίβιτσα»), Χειμερινό (πρώην «Βάιπες»), Χορηγός (πρώην «Χορεβός»), Φυτώκι, μαρτυρούν συγκεκριμένες ανθρώπινες δραστηριότητες κατά την αρχαιότητα, χωρίς όμως επιβεβαίωση από τις πηγές.

Λυγκηστίς (Χάρτης 1): Το όνομα της περιοχής της Λυγκηστίδας με τη μορφή *Λύγκος* είναι γνωστό από τις πηγές ήδη από τα χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου⁷⁴ και μετά, ενώ η αναφορά *Λυγκηστίς* συναντάται μόλις στον Πτολεμαίο⁷⁵.

Η Λυγκηστίς, σύμφωνα με την ερμηνεία των πηγών⁷⁶, κατελάμβανε το μεγαλύτερο τμήμα του μεγάλου λεκανοπεδίου του ποταμού Εριγώνα με φυσικά όρια στα νοτιοδυτικά και στα ανατολικά τις οροσειρές του Βέρνου και

74. Θουκυδίδης, 4.83.2· Στράβων, 7.7.8· Livius, 26. 25.4, 31. 33.6.

75. Πτολεμαίος, *Γεωγρ.* 3.13.30. Για το εθνικό *Λυγκησταί*: Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 256 και σημ. 2.

76. Για τα όρια της περιοχής βλ. *ό.π.*, σημ. 74 και Livius, 31. 39.7, 31. 40.1. Σχετικά βλ. και Hammond, *ό.π.*, σσ. 76-77, 122-123· Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 256-258 και χάρτης 9, με διαφοροποίηση ως προς τα βορειοδυτικά όρια, που μετατοπίζονται ως την περιοχή βόρεια - βορειοδυτικά του Ρέσεν· Σαμισάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σσ. 56-57. Πρβλ. και εδώ, Ορεστίς.

του Βόρα, συνορεύοντας με τις περιοχές Ορεστίδα και Αλμωπία αντίστοιχα, ενώ στα ανατολικά ένα επίμηκες σύστημα λιμνών και τα χαμηλότερα υψώματα του Βόρα τη χώριζαν από την Εορδαία⁷⁷. Το βορειοδυτικό άκρο της περιοχής που βρίσκεται εκτός των ελληνικών συνόρων (και εντός της Π.Γ.Δ.Μ.) ορίζεται από τον ορεινό όγκο Περιστέρ-Πλάνινα⁷⁸ και είναι ανοιχτή προς τον βορρά και τις εκεί όμορες περιοχές Πελαγονίας και Δερριόπου.

Το βόρειο τμήμα της Λυγκηστίδας ταυτίζεται με την ευρύτερη περιοχή του σημερινού Μοναστηρίου (Bitola), όπου βρισκόταν και η πρωτεύουσα της χώρας κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, η Ηράκλεια⁷⁹. Η νότια Λυγκηστίδα συμπίπτει με το μεγαλύτερο μέρος του σημερινού Νομού Φλώρινας.

Η επικοινωνία του νότιου τμήματος της Λυγκηστίδας με τη βορειότερη Εορδαία γινόταν μέσω χαμηλών φυσικών διόδων του Βόρα, κυρίως κοντά στη σημερινή Κέλλη και μέσω του Κλειδιού (Κιολί Ντερβέν)⁸⁰ με τη νοτιότερη Εορδαία. Με την Ορεστίδα τη συνέδεε περισσότερο η διάβαση του Πισοδερίου. Με την όμορή της Αλμωπία η επικοινωνία θα γινόταν πιθανώς μέσω Εορδαίας, αλλιώς θα ήταν μάλλον δυσχερής.

Η μόνη σχεδόν πόλη της οποίας τη βέβαιη θέση στην περιοχή των Bitola (Μοναστήρι) διαπιστώνει η έρευνα⁸¹ είναι η Ηράκλεια, κέντρο της περιοχής, ενώ ορισμένοι αναζητούν⁸² και μία ομώνυμη πόλη *Λύγκον*. Γνωστή από τις πηγές επίσης είναι η ύπαρξη της Νίκαιας⁸³ και του Βρυγίου (Βρυγιάδος)⁸⁴.

77. Βλ. παρούσα εργασία, Εορδαία.

78. Ο Hammond, *ό.π.*, σ. 513 σημ. 30, σσ. 84-85, χάρτης 9, ταυτίζει τον Βαρνούντα με τον Βόρα. Οι Ριζάκης και Τουράτσογλου, *ό.π.*, χάρτης στο τέλος του τόμου και ο Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σ. 56, με το Περιστέρ-Πλάνινα.

79. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σ. 256. Για τη θέση με βάση την ερμηνεία των Itinerariorum: Hammond, *ό.π.*, σ. 55 κ.ε., σ. 64 κ.ε. Το όνομα της πόλης αναφέρεται σε επιγραφή της εποχής των Σεβήρων. Σχετικά βλ. F. Παπαζογλου, «Septimia Aurelia Heraclea», *BCH* 85 (1962) 162-175· IG X 2.2, αρ. 74. Για τις μαρτυρίες των πηγών και τα επιγραφικά κείμενα που αναφέρονται στην πόλη βλ. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 259-268· P. Ματκόιτς – I. Μικυλιέιτς (επιμ.), *Catalogue des objets antiques d'Héraclée*, Bitola 1961, σσ. 7-49 (F. Παπαζογλου). Για την πολιτική οργάνωση βλ. Σβέρκος, *Συμβολή*, *ό.π.*, σ. 46.

80. Βλ. παρούσα εργασία, Εορδαία, σημ. 25. Σχετικά και Hammond, *ό.π.*, σ. 124 κ.ε.

81. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 259-268, με την παλαιότερη βιβλιογραφία· IG X2.2, 1, 51· Σβέρκος, *Συμβολή*, *ό.π.*, σ. 31 κ.ε.

82. Ο Παπαδάκις, *ό.π.*, σ. 437, την ταυτίζει με λείψανα κοντά στο χωριό Σιταριά. Η Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 258-259, ερμηνεύοντας τις πηγές, διερωτάται αν πρόκειται για παραποτάμιο οικισμό ή για την ίδια την Ηράκλεια. Ο Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, *ό.π.*, σ. 183, θεωρεί πιθανότερη την ταύτισή της με τα εκτεταμένα ερείπια στην πόλη της Φλώρινας.

83. Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, *ό.π.*, σσ. 268-270, για τις πηγές: σ. 269 σημ. 83.

84. Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά*, λ. Βρυγιάς, Βρυγίον. Η Παπαζογλου, *Les villes de*

Κοντά σε σύγχρονους οικισμούς⁸⁵ του νότιου τμήματος της Λυγκηστίδας όπως η Αγία Παρασκευή, ο Άγιος Βαρθολομαίος (πρώην «Βαρθολώμ»), το Αμμοχώρι (πρώην «Πεσόσιτσα»), η Άνω Βεύη (πρώην «Μπάνιτσα»), το Εθνικό (πρώην «Οψιρίνα»), η Ιτέα (πρώην «Βύρμπενη»), η Κλαδορράχη (Κλαδορράπη), το Κλειδί (πρώην «Τσέροπο»), οι Άνω και Κάτω Κλεινές (πρώην «Άνω και Κάτω Κλέσινα»), η Λεπτοκαρυά (πρώην «Λεσκοβίτσι»), οι Λόφοι (πρώην «Ζαμπύρδανη»), η Μαρίνα (πρώην «Σακούλεβο»), η Μελίτη (πρώην «Βασταράνη»), το Μεσονήσι (πρώην «Λάζενι»), το Μεσοχώρι (πρώην «Χασάνοβο»), το Νεοχωράκι (πρώην «Νεοκάζη»), η Παλαιίστρα (πρώην «Μπορέσιτσα»), η Παπαγιάννη (πρώην «Παπαζάνη»), η Πρώτη (πρώην «Καμπάνισα»), η Σιταριά (πρώην «Ρόσνα»), η Σκοπιά (πρώην «Άνω Νεβόλιανη»), ο Σκοπός (πρώην «Σέτινα»), η Τριανταφυλλιά (πρώην «Λάγενι»), ο Τριπόταμος (πρώην «Πετοράκι») και ο Τροπαιούχος (πρώην «Μαχαλάς») καθώς και σε διάφορα σημεία της πόλης της Φλώρινας⁸⁶ έχουν εντοπιστεί ίχνη κατοίκησης ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων και περιουλλεγεί κινητά ευρήματα, που δικαιολογούν την ύπαρξη αρχαίων οικισμών, για τους οποίους όμως η φιλολογική παράδοση δεν παρέχει ιδιαίτερες πληροφορίες.

Το βόρειο τμήμα της Λυγκηστίδας σχεδόν κλείνει με τους χαμηλούς ορεινούς όγκους βορείως της μικρής κοιλάδας όπου σήμερα βρίσκεται η πόλη των Bitola. Επιτύμβια μνημεία όπως και μνημεία που σχετίζονται με λατρείες προέρχονται και από τις θέσεις Βαέ, Ζινόγινο και Βαšарејца, στην ευρύτερη περιοχή της Ηράκλειας Λυγκηστικής. Σύμφωνα όμως με τους εκδότες των IG X 2.2⁸⁷, στη Λυγκηστίδα περιλαμβάνονται και θέσεις ή περιοχές από τον χώρο βορειότερα ή βορειοδυτικότερα της Λυγκηστίδας, όπως η Λιχνιδός, η Νίκαα, η Mogila, το Crnobuki και το Sunodol⁸⁸ του νότιου τμήματος της Πελαγονίας (Χάρτης 4).

Macédoine, ό.π., σ. 271 και σημ. 90-93, τοποθετεί την πόλη στην περιοχή βορειοδυτικά του Ρέσεν, συμφωνώντας με τον Δήμιτσα, *Η Μακεδονία εν λίθους*, ό.π., σ. 249· Παπαζογλου, *αυτ.*, σσ. 271-272, σημειώνει τη θέση των πόλεων Σκιρτιάνα και Σαρνούς στην περιοχή του Ρέσεν. Αναζητά (*αυτ.*, σ. 273) τη Βεύη των πηγών (Livius, 31. 33.6: ...*flumen Bevum*...· Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά* λ. Βεύη) στην περιοχή του Στρέζεβο, βόρεια της Λυγκηστίδας που ορίσαμε παραπάνω. Διαφωνεί ο Hammond, ό.π., σ. 81.

85. Σαμσάρης, *Ιστορική Γεωγραφία*, ό.π., σσ. 184-199, με τη σχετική βιβλιογραφία· Ακαμάτη – Βελένη, ό.π., σσ. 5-8.

86. Ακαμάτη – Βελένη, ό.π., σσ. 5-8· Τρανταλίδου, *Αρχαιολογική τοπογραφία του Νομού Φλώρινας*, Φλώρινα 1984· Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη – Ι. Ακαμάτης, «Ελληνιστική πόλη στη Φλώρινα», *ΑΕΜΘ* 4/1990 (1993) 67-74· Μ. Ακαμάτη-Λιλιμπάκη – Ι. Μ. Ακαμάτης, *Η ελληνιστική πόλη της Φλώρινας* (Αρχαιολογικός οδηγός), Θεσσαλονίκη 2006.

87. IG X 2.2, Περιεχόμενα καταλόγου και σ. 1 κ.ε.

88. Σχετικά βλ. Κ. Γ. Χατζηνικολάου, *Οι λατρείες των θεών και των ηρώων στην Άνω Μακεδονία κατά την αρχαιότητα* (αδημ. διδακτ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 2007, σ. 56, αρ. 71,

Η Άνω Μακεδονία κατέχει μια ιδιαίτερη γεωγραφική θέση, που ως ένα βαθμό αιτιολογεί την πληθυσμιακή ανομοιογένεια της περιοχής. Για τους λόγους αυτούς αποτέλεσε πεδίο πολιτισμικών αντιπαραθέσεων και συγχωνεύσεων κατά τη διάρκεια της πορείας της μέσα στον χρόνο. Ως προς την παρουσίαση των στοιχείων που αφορούν στην ιστορική γεωγραφία της περιοχής, διατυπώθηκαν με σαφήνεια κάποιες διαφοροποιήσεις από την έως σήμερα έρευνα. Τα τέσσερα επιμέρους τμήματα της Ελίμειας, Εορδαίας, Ορεστίδας και Λυγκηστίδας αποτελούν έναν συντηρητικό αλλά ενεργό πυρήνα, στον οποίο προσαρτώνταν ή αποπροσαρτώνταν κάθε φορά περιοχές ανάλογα με τις ιστορικές εξελίξεις, που κυρίως καθορίζονταν από τις φιλοδοξίες των ηγεμόνων για προσκτήσεις. Η Άνω Μακεδονία είναι μια περιοχή με κατεξοχήν αγροτικό πληθυσμό, παρά την ύπαρξη κάποιων αστικών κέντρων, ο οποίος διατήρησε τα φυλετικά και πολιτισμικά του χαρακτηριστικά έως και την ύστερη αρχαιότητα. Για τους νομάδες αυτούς σημασία είχε περισσότερο η υδρογραφία του χώρου, λίμνες και ποταμοί με κατά μήκος άξονα από βορρά προς νότο –καθώς το νερό είναι το φυσικό εκείνο στοιχείο που δίνει ζωή σ' έναν τόπο– και οι φυσικές διαβάσεις και όχι τόσο οι πλαγιές των ορεινών όγκων που θεωρούνταν ενιαίος χώρος.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΚΑΛΛΙΟΠΗ Γ. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

104, 106, 140, 171, 255, 256, εικ. 71, 104, 106, 171, 255 και χάρτης 1-2 (επέκταση περιοχής Λυγκηστίδας), όπου για λόγους μεθόδου συμπεριλήφθηκαν από το Synodol, το οποίο βρίσκεται στα όρια σχεδόν Λυγκηστίδας και Πελαγονίας, μνημεία που σχετίζονται με λατρείες.

RÉSUMÉ

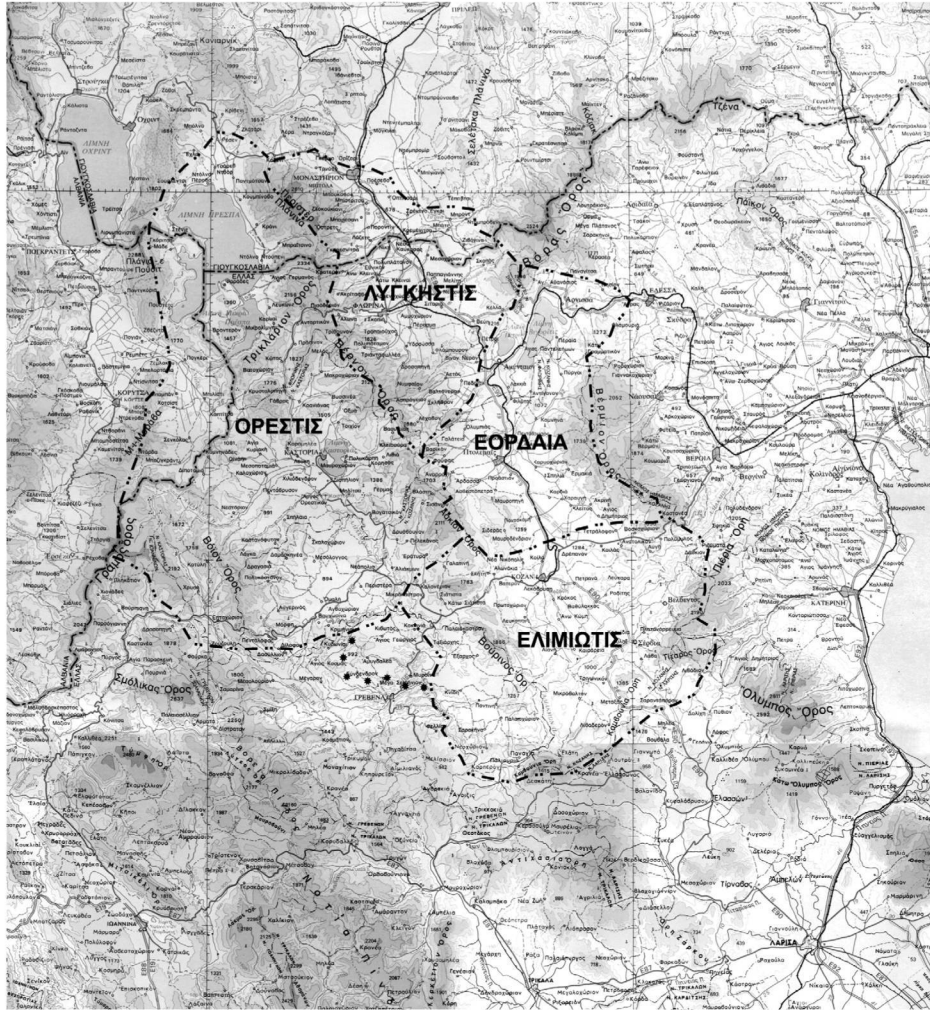
Kalliopi G. Chatzinikolaou, *Contribution à l'étude de la géographie historique de la Haute Macédoine*.

La Haute Macédoine occupe une position géographique particulière, ce qui justifie en quelque sorte l'hétérogénéité de la population de la région. C'est pourquoi qu'elle a constitué un terrain d'affrontements culturels et de fusions au cours de sa marche dans le temps.

C'est Hérodote celui qui réfère le premier le nom de la région de la Haute Macédoine aux descriptions de l'invasion de Thessalie par Xerxès et à celles de la pérégrination de Perdicas. Thucydide, lui, se réfère avec précision à la division Haute et Basse Macédoine et Strabon aux limites géographiques de quatre parties particulières de la Haute Macédoine. Livius à sa référence à la division de la Macédoine en quatre parts, il désigne comme Quatrième Part la Haute Macédoine dont le siège fut Pélagonie. Les sources ainsi que la recherche antérieure, qui procurent des informations sur la région, ne déterminent pas avec précision ses limites géographiques. Il y a une unanimité relative que sur les quatre régions, Elimée (Elimiotide), Orestide, Lyncestide et Pélagonie, alors qu'Eordée, qui géographiquement appartenait à la Haute Macédoine, son administration au début relevait de la Basse Macédoine. La recherche la plus récente y a ajouté aussi Dassarétis, Derriope, Tymphée, Atintanie, se référant notamment à la province romaine Macédoine.

Quant à la production d'éléments relatifs à la géographie historique de la région, la recherche menée jusqu'aujourd'hui révèle-t-elle avec clarté certaines différenciations. Les quatre parties particulières d'Elimée, d'Eordée, d'Orestide et de Lyncestide constituent-elles un noyau actif bien que conservateur, où se rattachent ou se détachent des régions toujours selon des cours historiques, déterminés notamment par les aspirations d'acquisitions des souverains.

La Haute Macédoine est une région à population par excellence agricole, malgré la présence de certains centres urbains, laquelle a conservé ses traits de race et de culture jusqu'à l'antiquité tardive. Ce qui importait le plus pour ces nomades c'était l'hydrographie de l'espace, lacs et fleuves dont l'axe s'étendait en longueur du nord au sud –puisque l'eau constitue cet élément naturel qui donne de la vie à une région– et les passages naturels plutôt que les versants des masses montagnardes, considérés comme étant un espace unique.

ΧΑΡΤΗΣ 1: ΑΝΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
 - - - - - Όρια αρχαίων περιοχών
 * * * Όρια επέκτασης περιοχών
 ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 1.000.000

CARTE 1 : LA HAUTE MACÉDOINE
 - - - - - Limites des régions anciennes
 * * * Limites du prolongement des régions
 ÉCHELLE 1 : 1.000.0000

Πα τους χάρτες χρησιμοποιήθηκαν αποσπάσματα Χαρτών της Γ.Υ.Σ., «Γενικής Χρήσεως», Κλίμαξ: 1: 500.000, Φύλλα Θεσσαλονίκης 1979, Πατρών και Κερκύρας 1976, μεγέθους 1:1, με έγκριση χορήγησης άδειας δημοσίευσης, Αρ. Πρωτ. Χ-1760, Γ.Υ.Σ. Ε' Δ/νση ΥΓΕΠΟΑ.

ΧΑΡΤΗΣ 2: ΚΑΛΙΜΑΚΑ 1 : 500.000

CARTE 2: ÉCHELLE 1 : 500.000

ΧΑΡΤΗΣ 3: ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 500.000

CARTE 3: ÉCHELLE 1 : 500.000

ΧΑΡΤΗΣ 4: ΚΑΙΜΑΚΑ 1 : 500.000

CARTE 4: ÉCHELLE 1 : 500.000